

УДК 374.4:364-051
DOI: 10.24144/2524-0609.2021.48.153-156

Зозуляк-Случик Роксоляна Василівна
доктор педагогічних наук, доцент, професор
кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
м. Івано-Франківськ, Україна
zozulyak_roksolyana@ukr.net
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-6066-590X>

ЗАСАДНИЧІ ПОЛОЖЕННЯ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Анотація. Актуальність теми обумовлена потребою українського суспільства в фахівцях з високим професійно-етичним рівнем і відповідальності за виконання професійних обов'язків і вирішення складних життєвих проблем соціальної сфери, а також актуалізацією пошуку ефективної педагогічної системи формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери. Метою статті виступає наукове обґрунтування та експериментальна перевірка результативності педагогічної системи формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери для підвищення якості їхньої професійної підготовки. У статті використано такі методи дослідження: логіко-структурний аналіз – для визначення суті та структури поняття: «професійно-етична компетентність майбутніх фахівців соціальної сфери»; структурно-системний аналіз – для забезпечення комплексності обґрунтування концепції і структури педагогічної системи формування професійно-етичної компетентності; моделювання – для розроблення моделі формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери; опитувально-діагностувальні методи (анкетування, тестування, інтерв'ювання, діагностика) – для встановлення результативності педагогічної системи сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери. У результаті нашого дослідження було розроблено педагогічну систему формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери та експериментально перевірено її результативність, яка забезпечується засадами системного, гуманістичного, деонтологічного, аксіологічного, акмеологічного, особистісно-діяльнісного, суб'єкт-суб'єктного, компетентнісного, андрагогічного методологічних підходів, відповідними принципами, педагогічними умовами та чинниками. Її підґрунтям стала авторська концепція формування професійно-етичної компетентності та спроектована модель, що спрямована на формування морально-етичних цінностей, професійно-етичних знань, умінь та особистісно-моральних і професійно важливих якостей під час професійної підготовки. Отримані результати дозволяють стверджувати, що діагностика сформованості професійно-етичної компетентності проведена на констатувальному та формувальному етапах експерименту, дала можливість нам порівняти рівні сформованості професійно-етичної компетентності студентів досліджуваних груп та зробити висновки щодо результативності запропонованої авторської педагогічної системи.

Ключові слова: професійно-етична компетентність; фахівець соціальної сфери; соціальний працівник; педагогічна система.

Вступ. Етика і мораль як її реалізація пронизує наше життя, олюднюючи суспільства, виступаючи мірилом порядності чи непорядності як однієї особи, так і цілої спільноти.

Актуальність теми обумовлена потребою українського суспільства в соціальних працівниках, соціальних педагогах з високим професійно-етичним рівнем і відповідальності за виконання професійних обов'язків, вирішення складних життєвих проблем соціальної сфери, а також актуалізацією пошуку ефективної педагогічної системи формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери.

Відомо, що у відповідності до закону «Про соціальні послуги» у ст. 1 до переліку складних життєвих обставин відносять: похилий вік, часткову або повну втрату рухової активності, пам'яті; невиліковні хвороби, хвороби, що потребують тривалого лікування; психічні та поведінкові розлади, у тому числі внаслідок вживання психоактивних речовин; бездомність; безробіття; малозабезпеченість осіб; поведінкові розлади у дітей через розлучення батьків; шкода, завдана пожежею, стихійним лихом, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією та інше [3].

Нові сучасні реалії змінюють потреби громадян та світові підходи до надання соціальних послуг, зумовлюють модернізацію та оновлення соціаль-

ної сфери України. З огляду на це, зростає попит на кваліфікованих соціальних працівників і соціальних педагогів, які демонструють високий рівень відповідальності за виконання професійних обов'язків та дотримуються морально-етичних принципів.

Разом із тим, задля вирішення завдань ефективної підготовки майбутніх фахівців необхідно враховувати, що основою їхньої подальшої діяльності вважається моральний підхід, який ґрунтується на системі цінностей, підвалинах чеснот і добра в поведінці, тобто на професійній моралі й етиці. Відтак, важливою особливістю підготовки майбутніх соціальних працівників і соціальних педагогів є реалізація професійно-етичного спрямування задля гуманізації як самого процесу формування фахівців, так і їхньої практичної діяльності. Системоутворювальним чинником виступає морально-етична складова фахової підготовки, яка виконує домінуючу роль у формуванні професійної компетентності студентів. З огляду на це, професійна етика стає все більш затребуваною в підготовці майбутніх фахівців.

Тому постає необхідність пошуку такої педагогічної системи з професійної підготовки, яка б сприяла високому рівню сформованості у них професійно-етичної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати аналізу праць сучасних дослідників також засвідчують, про актуальність пошуків різних аспек-

тів формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери. Основою опрацювання слугують напрацювання в галузі прикладної етики фахівців цієї сфери Н. Вознюк, І. Звереві, І. Зайченко, С. Марченко, В. Тесленко, І. Трубавіної, С. Харченко та інших.

Так, І. Зайченко охарактеризувавши найважливіші етичні категорії та цінності, моральні принципи, норми, виокремив особливості професійно-етичної компетентності соціального працівника. У дослідженні розглядаються найважливіші вимоги до етики взаємин із різними групами клієнтів і прощарками населення, особливості партнерських стосунків зі спеціалістами як у сфері соціального обслуговування населення, так й інших державних і недержавних установ та організаціях [1].

І. Трубавіна схарактеризувала етичні аспекти роботи фахівців соціальної сфери із сім'єю. Крізь призму професійно-етичної компетентності соціального педагога вона охарактеризувала особливості діяльності фахівців [4, с.49–50].

Метою статті виступає наукове обґрунтування та експериментальна перевірка результативності педагогічної системи формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери для підвищення якості їхньої професійної підготовки.

Методи дослідження. У статті використано: логіко-структурний аналіз – для визначення суті та структури поняття: «професійно-етична компетентність майбутніх фахівців соціальної сфери»; структурно-системний аналіз – для забезпечення комплексності обґрунтування концепції і структури педагогічної системи формування професійно-етичної компетентності; моделювання – для розроблення моделі формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери; опитувально-діагностувальні методи (анкетування, тестування, інтерв'ювання, діагностика) – для встановлення результативності педагогічної системи сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери.

Виклад основного матеріалу. Нами було окреслено дефініцію «професійно-етична компетентність майбутніх фахівців соціальної сфери» і виокремлено її структуру.

Варто наголосити, що покладаючись на твердження Я. Юрків, окреслені в Енциклопедії для фахівців соціальної сфери, соціальна сфера охоплює галузі життєдіяльності людини, які сприяють реалізації соціальної політики держави стосовно розподілу матеріальних і духовних благ, прогресу всіх сторін життя особистості. Саме соціальні працівники та соціальні педагоги виступають інструментом соціальної політики держави з вирішення різнопланових питань духовно-матеріального рівня життєдіяльності особистості, тому надалі будемо вживати термін «фахівець соціальної сфери» [2, с.96–98].

Професійно-етична компетентність майбутніх фахівців соціальної сфери – це інтегративне особистісне утворення, яке являє собою сукупність сформованих професійно-етичних цінностей, знань і умінь, особистісно-моральних і професійно важливих якостей, що дають змогу здійснювати професійну діяльність відповідно до етичних принципів і стандартів соціальної сфери.

До структури професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери входять такі компоненти: ціннісно-мотиваційний, що зумовлює позитивну спрямованість на оволодіння професійно-етичними основами, окреслює систему особистісно-моральних цінностей, норм роботи фахів-

ців соціальної сфери; когнітивно-світоглядний, що включає систему знань (загальноетичні, професійно-етичні), необхідних для проєктування, моніторингу процесу та результату формування професійно-етичної компетентності; діяльнісно-поведінковий, що містить систему вмінь та навичок (інтелектуальні, етичні, організаторські, комунікативні, вольові, рефлексивні) і забезпечує успішність формування професійно-етичної компетентності; особистісно-позиційний, що окреслює професійно-етичну позицію та особистісно-моральні, професійно важливі якості (інтелектуальні, морально-етичні, комунікативно-емпатійні, регулятивно-вольові); творчо-рефлексивний, що сприяє визначенню шляхів самовдосконалення на основі адекватної самооцінки та корегування недоліків власної діяльності, а також веде до творчого вирішення професійних завдань.

В основу обґрунтування педагогічної системи формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери було покладено положення гуманістичного, деонтологічного, системного, аксіологічного, акмеологічного, особистісно-діялісного, суб'єкт-суб'єктного, компетентнісного, андрагогічного методологічних підходів.

Підґрунтям створення педагогічної системи стало розроблення авторської концепції формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери, яка відображає теоретичні і методичні основи, що сприяють підвищенню рівня їхньої мотивації до засвоєння професійно-етичних основ, здобуттю професійно-етичних знань, умінь і навичок, формуванню особистісно-моральних і професійно важливих якостей. До особливостей концепції віднесено положення про те, що діяльність фахівців соціальної сфери має інтегративний характер, зумовлений багатоаспектністю дій у співпраці із суб'єктами роботи; зміст формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери має бути структурованим, компетентнісно орієнтованим, а також безперервно оновлюватися з урахуванням вимог професійних стандартів, ґрунтуватися на компетентностях, виокремлених в освітніх стандартах, передбачати відповідність провідним напрямкам розвитку соціальної сфери.

Педагогічна система формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери ґрунтується на загальнопедагогічних (безперервності, гуманізації та демократизації, динамічності, особистої активності) та специфічних (системності формування професійної етики, єдності теорії професійної етики та моральної практики, єдності моральної свідомості й моральної діяльності, академічної доброчесності, комплементарності, інтеграції і взаємовпливу етичного та професійного знання, фасилітації) принципах.

Виокремлено й теоретично обґрунтовано такі групи чинників педагогічної системи формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери: (педагогічні, особистісно орієнтовані, професійні) та з'ясовано їх вплив на визначення педагогічних умов і технологій формування професійної етики, відбір і структурування змісту освіти.

До педагогічних умов закладених в основу педагогічної системи формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери віднесено:

- позитивну мотивацію до засвоєння професійно-етичних основ;
- застосування інноваційних технологій у освітньому процесі;

- оновлення змісту фахово орієнтованих дисциплін професійно- етичною компонентою.

Їх реалізація сприяє позитивній динаміці формування мотивів, професійно-етичних знань і вмінь, особистісно-моральних і професійно важливих якостей, активної творчого потенціалу, громадянської позиції, ціннісних орієнтацій, соціальної активності, оволодіння досвідом гуманних взаємовідносин майбутніх фахівців соціальної сфери.

Спроектвана модель формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери, яка стала основою створення педагогічної системи, складається із чотирьох блоків (цільово-методологічного, теоретико-організаційного, змістово-технологічного, діагностувально-результативного) та уможливує цілеспрямованість процесу формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери й забезпечує дієві позитивні зміни у рівнях сформованості їхньої професійно-етичної компетентності.

Розроблена педагогічна система формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери характеризується цілісністю, структурністю, компонентністю, функціональністю, компактністю, багаторівневістю, суб'єктивністю, керованістю та професійно-етичною спрямованістю, зв'язком із середовищем.

Структура педагогічної системи містить такі компоненти: *цілі* та завдання формування професійно-етичної компетентності, визначені з урахуванням особливостей професійної діяльності майбутніх фахівців соціальної сфери; *зміст* формування, розроблений на основі методики відбору та структурування професійно-етично орієнтованого освітнього матеріалу; *форми*, методи, інноваційні технології; наскрізна практика; *моніторинг*, що здійснюється згідно з критеріями діагностування рівнів сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери.

Педагогічна система формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери реалізується на цільово-мотиваційному (включає формування позитивного емоційно-етичного ставлення до опанування основами професійно-етичної компетентності); процесуальному (зумовлює формування професійно-етичних знань, умінь і навичок, оволодіння особистісно-моральними, професійно важливими якостями); оцінно-діагностичному (відповідає за аналіз, оцінка дієвості показників зрушень у рівнях сформованості професійно-етичної компетентності) етапах.

З метою перевірки результативності запропонованої вище педагогічної системи формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери було проведено педагогічний експеримент на базі чотирьох закладів вищої освіти, зокрема Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Національного університету «Львівська політехніка», Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Було охоплено 319 студентів.

Дослідженням було охоплено 319 осіб, з них – 160 осіб у контрольній групі та 159 осіб – в експери-

ментальній групі.

Результати формувального етапу, на якому здійснювалася експериментальна перевірка результативності педагогічної системи формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери, засвідчили дієві позитивні зміни у рівнях сформованості професійно-етичної компетентності за ціннісно-мотиваційним, когнітивно-світоглядним, поведінково-діяльним, особистісно-позиційним та творчо-рефлексивним компонентами в експериментальній групі.

Так число студентів за ціннісно-мотиваційним компонентом сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери з творчим рівнем на 15% більше за контрольну групу; з продуктивним на 17% більше; з репродуктивним на 31% менше; з елементарним на 2% менше.

Число майбутніх фахівців за когнітивно-світоглядним критерієм сформованості професійно-етичної компетентності з творчим рівнем на 21% більше за контрольну групу; з продуктивним на 15% більше; з репродуктивним на 28% менше; з елементарним на 8% менше.

Число майбутніх фахівців за діяльнісно-поведінковим компонентом сформованості професійно-етичної компетентності з творчим рівнем на 19% більше за контрольну групу; з продуктивним на 15% більше; з репродуктивним на 28% менше; з елементарним на 6% менше.

Результати формувального експерименту свідчать про кращі показники сформованості за особистісно-позиційним компонентом саме в експериментальній групі: творчий рівень мають 33% респондентів, що на 22% більше, ніж в контрольній групі; продуктивний – 39%, що на 12% більше, ніж в контрольній групі; майбутніх фахівців з репродуктивним рівнем сформованості особистісно-моральних і професійно важливих якостей менше на 28% в експериментальній групі; з елементарним 4%, що на 4% менше в експериментальній групі.

Про кращі показники сформованості професійно-етичної компетентності за творчо-рефлексивним компонентом свідчать показники експериментальної групи: творчий рівень мають 33% респондентів, що на 22% більше, ніж в контрольній групі; продуктивний – 43%, що на 15% більше, ніж в контрольній групі; репродуктивний рівень – 23%, що менше на 31% в експериментальній групі; елементарний – 3%, що менше на 8% менше в експериментальній групі.

Висновки. Отже, результати дослідження свідчать, що на завершення експерименту значно зросла частка студентів експериментального масиву із достатнім та високим рівнями сформованості професійно-етичної компетентності, у контрольній групі дані суттєво відрізняються.

Оскільки діагностика сформованості професійно-етичної компетентності проведена на констатувальному та формувальному етапах експерименту, то це дозволило нам порівняти рівні сформованості професійно-етичної компетентності студентів досліджуваних груп та зробити висновки щодо результативності запропонованої авторської педагогічної системи.

Список використаної літератури

1. Зайченко І. В. Етика соціальної роботи: навч. посіб. Чернівці : Вид-во ЧДПСТП, 2008. 274 с.
2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. Київ – Симферополь : Універсум, 2013. 536 с.
3. Про соціальні послуги: Закон України від 19 черв. 2003 р. № 966-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15#n3> (дата звернення: 06.04.2021).
4. Трубавіна І.М. Етика соціально-педагогічної роботи з сім'єю. Київ: УДЦССМ, 2001. 72 с.

References

1. Zaichenko, I.V. (2008) *Etyka sotsialnoi roboty* [Ethics of social work] ChDIPSTP. [in Ukrainian].
2. Zvereva, I.D. (Ed.). (2013). *Entsyklopedii dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery* [Encyclopedias for specialists in the social sphere]. Universum. [in Ukrainian].
3. Pro sotsialni posluhy : Zakon Ukrainy (2003) [About social services: Law of Ukraine] URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15#n3> (access date: 06.04.2021). [in Ukrainian].
4. Trubavina, I.M. (2010). *Etyka sotsialno-pedahohichnoi roboty z simieiu* [Ethics of socio-pedagogical work with the family]. UDTsSSM. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.04.2021 р.

Стаття прийнята до друку 20.04.2021 р.

Zozulyak-Sluchyk Roksoliana

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor
State University «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University»
Department of Social Pedagogy and Social Work
Ivano-Frankivsk, Ukraine

BASIC PRINCIPLES OF THE SYSTEM OF FORMATION OF PROFESSIONAL AND ETHICAL COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS IN THE SOCIAL SPHERE

Abstract. The problem of ethics is acute in the modern Ukraine. Its relevance is due to the general level of our society, the low level of social responsibility for what is done in society in all its spheres and what society does. We come across misunderstandings, disrespect for ethics all the time in the process of our lives. Higher education also does not pay due attention to the formation of professional ethics of future professionals. The relevance of the topic is due to the need of Ukrainian society for social workers with a high level of professional ethics and responsibility for performing professional duties and solving complex life problems of the social sphere, as well as updating the search for an effective pedagogical system of professional and ethical competence of future social workers. The aim of the article is a scientific reasoning and experimental verification of the effectiveness of the pedagogical system of formation of professional and ethical competence of future specialists in the social sphere to improve the quality of their professional training. The following research methods are used in the article: logical-structural analysis – to determine the essence and structure of the concept: «professional and ethical competence of future professionals in the social sphere»; structural-systematic analysis – to ensure the complexity of reasoning of the concept and structure of the pedagogical system of formation of professional and ethical competence; modeling – to develop a model for the formation of professional and ethical competence of future professionals in the social sphere; questionnaire-diagnostic methods (questionnaires, testing, interviews, diagnostics) – to establish the effectiveness of the pedagogical system of formation of professional and ethical competence of future specialists in the social sphere. As a result of our research, a pedagogical system of formation of professional and ethical competence of future social specialists was developed and experimentally tested that its effectiveness is ensured by the principles of systemic, humanistic, deontological, axiological, acmeological, personal-activity, subject-subject, competence, andragogical approaches, specific principles, pedagogical conditions and factors. It was based on the author's concept of formation of professional and ethical competence and a model aimed at the formation of moral and ethical values, professional and ethical knowledge, skills and personal-moral and professionally important qualities during training was designed. The obtained results allow us to state that the diagnosis of professional and ethical competence was carried out at the ascertaining and formative stages of the experiment, gave us the opportunity to compare the levels of professional ethics of students of the studied groups and draw conclusions about the effectiveness of the proposed author's pedagogical system.

Key words: professional and ethical competence; specialist in the social sphere; social worker; pedagogical system.